

LIETUVOS SOCIALINIO DRAUDIMO PENSIJŲ DALINIO PRIVATIZAVIMO TIKSLAI IR REZULTATAI

Doc. dr. (HP) Romas Lazutka

Vilniaus universitetas,
Socialinių tyrimų institutas
Šatrijos Raganos g. 98, Vilnius,
Tel. (370 614) 5 32 48
El. paštas: lazutka@ktl.mii.lt

Šiame straipsnyje analizuojama prieš penkerius metus pradėta Lietuvos socialinio draudimo senatvės pensijų struktūrinė reforma, kurios metu dalis socialinio draudimo įmokų pervedama į gyventojų pasirinktus privačius pensijų fondus. Šio straipsnio tikslas – apžvelgti reformos pradžioje jai keltus tikslus, įvertinti jų pagrįstumą socialinės apsaugos ekonomikos teorijos požiūriu, išanalizuoti pradinis pensijų reformos rezultatus. Siekiant šio tikslo išanalizuotas pensijų reformų regione pobūdis, socialinio draudimo pensijų dalinio privatizavimo Lietuvoje ypatybės, kelti privatizavimo tikslai ir besiformuojanti privačių pensijų rinką Lietuvoje. Straipsnyje remiamasi pasaulyje gerai žinomų pensijų ekonomikos tyrėjų publikacijomis, pensijų reformų reglamentuojančiais Lietuvos Respublikos įstatymais, Lietuvos valstybės institucijų skelbiama ekonomine ir socialine statistika.

Autoriaus atlikta analizė rodo, kad privačių pensijų fondų klientų asmeninėse kaupiamosiose pensijų sąskaitose kaupiamo turto investicijų grąža nepadengia nuostolių, kuriuos jie patirs dėl dalinio pasitraukimo iš socialinio draudimo pensijų sistemos. Straipsnyje taip pat parodyta minėtos pensijų reformos našta, kuri tenka dabartiniams pensininkams. Pagrindinė straipsnio išvada – reformos tikslai buvo per daug ideologizuoti, o pirminiai rezultatai nepalankūs nei dabartiniams, nei būsimiems pensininkams. Lietuvoje 2004 metais įvykdytos pensijų reformos analizė akademinėje literatūroje pateikiama pirmą kartą.

Pagrindiniai žodžiai: pensijos, pensijų reforma, privatūs pensijų fondai, socialinė apsauga

Pensijų reformų amžius

Nuo praėjusio amžiaus antrosios pusės viešųjų (valstybinių arba socialinio draudimo) pensijų dėka industrinėse šalyse senatvė nebetapatinama su skurdu ir priklausomybe nuo savo vaikų (Synthesis Report, 2006). Dar P. Samuelsonas įrodė, kad dirbančiai kartai savo mokesčiais finansuojant pensijų sistemą (toliau – einamojo finansavimo sistema), kiekviena nauja karta

senatvėje gali gyventi vis geriau dėl dviejų veiksnių – darbo jėgos skaičiaus ir darbo našumo didėjimo, t. y. viešosios pensijų sistemos reali grąžos norma lygi darbo jėgos ir produktyvumo augimo normų sumai (Samuelson, 1958). Tačiau XX a. pabaigoje, kai jau atrodė, kad pagyvenusių žmonių gerovės problema išspręsta visam laikui, industrinėse šalyse pradėta kalbėti apie senatvės krizę. Pagrindinė priežastis – demografiniai pokyčiai, kurių įvyko

1 lentelė. Pagyvenusių žmonių priklausomybės rodiklis (65 m. ir vyresnių gyventojų skaičiaus ir 15–64 m. gyventojų skaičiaus santykis)

	2000	2005	2020	2030	2040	2050
ES (25)	23,4	24,9	32,1	40,3	48,5	52,8
Lietuva	20,8	22,5	26	33,4	39,3	44,9

Šaltinis: Eurostat, 2006

antrojoje XX a. pusėje, o jų aidas jau neskunkai prognozuojamas iki XXI a. vidurio. Dėl smarkiai sumažėjusio gimstamumo ir pailgėjusios gyvenimo trukmės didėja pensinio ir darbingo amžiaus gyventojų santykis (1 lentelė). Tai reiškia, kad arba kris pensinio amžiaus žmonių gyvenimo standartai, arba jiems išsaugoti dirbančioji karta privalės labiau riboti savo vartojimo augimą.

Demografinių pokyčių keliami iššūkiai pensijų sistemoms paskatino jų reformą daugelyje šalių (Pensions at a Glance, 2005). Europos Komisija pensijų strategijas įtraukė į ES socialinės politikos areną – iki tol taikytą atviro koordinavimo metodą užimtumo ir kovos su socialine atskirtimi sritims išplėtė ir apsaugai senatvėje (Synthesis Report, 2006). ES šalių pensijų strategijų apžvalga parodė, kad dauguma šalių stengiasi užtikrinti pensijų sistemų finansinį tvarumą paskatomis asmenims vėliau pasitraukti iš darbo rinkos, griežtindamos darbo stažo reikalavimus teisei į visą pensiją, peržiūredamos jau mokamų pensijų indeksavimo (pritaikymo prie kintančių kainų ir gyvenimo standartų) taisykles ir kitomis vadinamomis parametrinėmis reformomis (keičiant esamų pensijų sistemų parametrus, bet neatsisakant esamų sistemų struktūros) (Synthesis Report, 2006). Pats ES tikslo pensijų srityje pavadinimas „Adekvacijos ir tvarios pensijos“ rodo, kad

demografinės krizės iššūkiai sutinkami su nuostata ne tik siekti pensijų sistemų finansinės pusiausvyros, bet ir užtikrinti pakankamą apsaugą senatvėje.

Pasaulio bankas kaip išeitį iš „senatvės krizės“ dar devintajame XX a. dešimtmetyje pradėjo siūlyti struktūrines pensijų sistemų reformas. Jų esmė – vietoje dalies viešųjų pensijų įvesti privalomą lėšų senatvei kaupimą privačiuose pensijų fonduose. Senosiose demokratijos šalyse Pasaulio banko rekomendacijos, išdėstytos garsioje knygoje „Averting the Old Age Crisis. Policies to protect the Old and promote Growth“ (Averting the Old Age Crisis, 1994) sukėlė kritikos ir diskusijų audrą. Vienas iš žymiausių pensijų ekonomikos specialistų L. J. Kotlikoffas savo darbą pavadino „The World Bank’s Approach and the Right Approach to Pension Reform“ (Kotlikoff, 1998). Net dvejose publikacijose į Pasaulio banko „senatvės krizę“ reaguojama kaip į mitus (Nobelio premijos laureatas J. Stiglitzas ir prof. P. Orszagas paskelbė pranešimą „Rethinking Pension Reform: Ten Myths About Social Policy“ (Stiglitz, Orszag), o Londono ekonomikos mokyklos profesorius N. Barras – „Reforming Pensions: Myths, Truths, and Policy choices“ (Barr, 2000). L. Thomson knyga, kurioje diskutuoja su Pasaulio banko idėjomis, subtiliai pavadino „Older and Wiser...“ (Thomson, 1998), W. McGillivray savo straipsniu

2 lentelė. Viešųjų pensijų sistemų privatizavimas

Šalis	Reformos pradžia	Dalyvavimo kaupiamosiose sistemoje privalomumas	Reformos tipas
		Lotynų Amerikos šalys	
Čilė	1981	Privaloma naujiems darbo rinkos dalyviams. Kiti gali pasirinkti pereiti iš valstybinės pakopos	Pakeičiamoji
Peru	1993	Dalyvauti arba privačioje, arba valstybinėje pakopoje privaloma visiems darbuotojams	Lygiagreti
Argentina	1994	Visi darbuotojai gali skirti įmokas privačiai pakopai	Mišri
Kolumbija	1994	Dalyvavauti arba privačioje, arba valstybinėje pakopoje privaloma visiems darbuotojams	Lygiagreti-
Urugvajus	1996	Privaloma darbuotojams, uždirbantiems daugiau nei 800 dolerių, mažiau uždirbantiems ir tiems, kam daugiau kaip 39 m., – pasirenkami	Mišri
Bolivija	1997	Privaloma naujiems ir iki 35 m. darbo rinkos dalyviams. Vyrėms – iki 50 m. moterys ir iki 55 m. Vyrai – gali rinktis	Pakeičiamoji
Meksika	1997	Privaloma visiems darbuotojams	Pakeičiamoji
El Salvadoras	1998	Privaloma visiems darbuotojams	Pakeičiamoji
Kosta Rika	2001	Privaloma visiems darbuotojams	Mišri
		Posocialistinės šalys	
Kazachstanas	1998	Privaloma visiems darbuotojams	Pakeičiamoji
Vengrija	1998	Privaloma naujiems darbo rinkos dalyviams. Kiti gali pasirinkti skirti dalį įmokų privačiai pakopai	Mišri
Lenkija	1999	Privaloma jaunesniems nei 30 m. darbuotojams, 30–49 m. darbuotojai gali pasirinkti	Mišri
Latvija	2001	Privaloma jaunesniems nei 30 m. darbuotojams, 30–49 m. darbuotojai gali pasirinkti	Mišri
Makedonija	2001	Privaloma naujiems darbo rinkos dalyviams. Kiti gali pasirinkti	Mišri
Estija	2002	Privaloma naujiems darbo rinkos dalyviams. Kiti gali pasirinkti	Mišri
Bulgarija	2002	Visiems iki 42 m. darbuotojams privaloma skirti dalį įmokų privačiai pakopai	Mišri
Kroatija	2002	Privaloma jaunesniems nei 40 m., 40–49 m. darbuotojai gali pasirinkti	Mišri
Lietuva	2003	Bet kurio amžiaus darbuotojai gali rinktis	Mišri

Pastaba: pensijų fondai dažniausiai administruojami privačiai, kai kurios šalys taip pat pripažįsta valstybės valdomus pensijų fondus.

Šaltinis: Sudaryta pagal Müller, K. Public-private interaction in structural pension reform (paper presented at the "OECD Private Pensions Conference", 2001).

ispėja „A Risky Strategy...“ (McGillivra, 1996).

Prie kai kurių šiose publikacijose išdėstytų argumentų bus grįžta toliau, o čia verta atkreipti dėmesį į tai, kad Lotynų Amerikoje ir pokomunistinėje Europos dalyje nemažai šalių daugiau ar mažiau ėmėsi pensijų sistemų struktūrinių reformų, iš dalies veikiamos minėtų Pasaulio banko rekomendacijų.

Trumpa pensijų privatizavimo apžvalga dviejuose pasaulio regionuose, kuriuose Pasaulio banko pasiūlymai buvo populiariausi, pateikiama 2 lentelėje. Šalys pasirinko skirtingus struktūrinių pensijų reformų tipus. Kazachstane ir keliose Lotynų Amerikos šalyse įvykdyta *pakeičiamoji reforma*, t. y. ankstesnė valstybinė sistema naikinama, o vietoje jos įdiegiama privati kaupimo sistema. Peru ir Kolumbija vykdo *lygiagrečių sistemų reformą* – privataus kaupimo fondai diegiami kaip valstybinių alternatyva, dalyviai gali rinktis dalyvauti vienoje arba kitoje, paliekama dviejų lygiagrečių sistemų konkurenciją. Rytų Europoje šalys, vykdančios pensijų privatizavimą, pasirinko *mišrių pensijų sistemų reformas* – valstybinė sistema papildoma nauju privataus kaupimo komponentu, taikomas skirtingas dalyvavimo privalomumas. Daugumoje šių šalių privačiuose pensijų fonduose reikalaujama dalyvauti jauniems darbuotojams, vyresniems leidžiama pasirinkti, o priešpensinio amžiaus žmonės paliekami tik valstybinėje sistemoje.

Lietuva tapo viena iš paskutinių, pasirinkusių minėtos struktūrinės reformos kelią. Nors lietuviška socialinio draudimo pensijų sistema labai jauna – jos pradžią galima laikyti 1995 metus, kai įsigalioje

keli pensijų įstatymai pakeitė iš Tarybų Sąjungos paveldėtą pensijų teisinį reglamentavimą, tačiau jau 2003 metais Lietuvoje vis dėlto pradėta struktūrinė pensijų reforma, kurios esmė taip pat ne kai kurių esamos sistemos parametų keitimas (tai daroma dažnai), bet – dalies socialinio draudimo senatvės pensijos privatizavimas. Dirbantiems gyventojams leista dalį jų socialinio draudimo įmokos perkelti į privačius pensijų fondus (PPF). Sulaukus senatvės, šiems gyventojams vietoje dalies socialinio draudimo pensijos bus mokama privati pensija.

2. Lietuvos pensijų sistemos privatizavimo bruožai

Socialinio draudimo pensijų dalinio privatizavimo tvarka Lietuvoje buvo nustatyta 2002 m. gruodžio 3 d. Pensijų reformos įstatymu, kuris įsigaliojo nuo 2003 m. sausio 1 dienos. Šalia socialinio draudimo pensijų sistemos, kuri pavadinta pirma pakopa, ir iš dalies vietoje jos kuriama privačių pensijų sistema, vadinamoji antra pensijų pakopa, kuri finansuojama iš pirmos pakopos gaunamomis lėšomis. Dar numatyta ir trečia pensijų pakopa, kurioje dalyvauti gali kiekvienas asmuo, kuris įmokas pensijų fondui moka iš savo asmeninių šaltinių. Valstybė trečią pensijų pakopą remia mokesčių lengvatomis. Šiame straipsnyje pastaroji nenagrinėjama.

Reformos esminiai parametrai, susiję su socialinio draudimo daliniu privatizavimu, pateikiami 3 lentelėje. Iš esmės Lietuvos pensijų privatizavimas vykdomas pagal panašų į kitų šalių modelį. Didžiausias skirtumas – netaikomas privalomas perėjimas į PPF jokiai gyventojų amžiaus gru-

3 lentelė. Pagrindiniai antros pensijų pakopos bruožai Lietuvoje

Pensijų sistemos parametrai	Antros pensijų pakopos bruožai
Dalyvavimas	Savanoriškas visiems apdraustiesiems visai socialinio draudimo pensijai (be suvaržymų dėl amžiaus)
Įmokos	2004 m. – 2,5 procentiniai punktai nuo socialinio draudimo įmokų; 2005 m. – 3,5; 2006 m. – 4,5; 2007 m. – 5,5
Pensijų turto kaupimo pradžia	2004 m. liepa
Administravimo mokesčių reguliavimas	Ne daugiau kaip 10 proc. nuo įmokų ir ne daugiau kaip 1 proc. kaupiamo turto
Išmokos	Privalomi anuitetai (periodinės išmokos iki gyvos galvos), išimtis labai mažam sukautam turtui ir turto daliai virš tam tikros ribos; skaičiuojant anuitetus naudojamos atskiros mirtingumo lentelės vyrams ir moterims; kaupimo laikotarpiu turtas yra paveldimas, bet jau mokant išmokas – ne
Dalyvių mobilumas	Pirmus trejus metus neleidžiama keisti pensijų fondo valdytojo (pensijų kaupimo bendrovės), vėliau – kartą per metus. Neribojamas tos pačios pensijų kaupimo bendrovės pensijų fondų keitimas
Investavimo rizika	Kiekvienas pensijų fondo valdytojas (pensijų kaupimo bendrovė) turi sudaryti galimybę kaupiti „konservatyviame“ pensijų fonde (investuojama tik į vyriausybės ir centrinių bankų vertybinius popierius)
Poveikis „Sodros“ pensijų išmokai	Su pajamomis susijusios valstybinės pensijos papildomos dalies išmoka bus proporcingai sumažinta ta įmokų dalimi, kuri pervedama į individualią sąskaitą PPF

Sudaryta autoriaus pagal Pensijų reformos įstatymą, 2002, ir Pensijų kaupimo įstatymą, 2003

pei ir jokiai amžiaus grupei nėra ribojimų dalyvauti reformoje. Lietuvoje nustatyta, kad bet kurio amžiaus asmenims, apdraustiems visai socialinio draudimo pensijai, leista savanoriškai pasirinkti – dalyvauti pensijų reformoje ar ne, t. y. likti tik socialinio draudimo sistemoje. Pirmaisiais reformos metais (2004) buvo numatyta leisti į PPF mokėti 2,5 proc. apdraustųjų algos, t. y. 2,5 proc. punktus iš 34 proc., kurie mokami nuo apdraustųjų algos „Sodrai“. Vėliau šis tarifas buvo didinamas kasmet po vieną procentinį punktą iki 5,5 proc. 2007 metais. Dalyvaujantiems antroje pensijų pakopoje numatyta sumažinti papildomą socialinio draudimo pensijos dalį proporcingai tiek, kiek sumažėja įmokos

socialinio draudimo pensijoms, dėl dalies įmokos pervedimo į privatų pensijų fondą. Asmenims, pasirašiusiems pensijų kaupimo sutartį, pasitraukti iš privačios pensijų sistemos nebeleidžiama. Kadangi savarankiškai dirbantieji draudžiami tik pagrindinei pensijos daliai, jiems reformoje dalyvauti neleista.

Pagal įstatymą asmenys galėjo sudaryti pensijų kaupimo sutartį su pensijų fondu iki 2003 m. gruodžio 1 d., ir vėliau šią sutartį gali sudaryti kiekvienais kalendoriniais metais nuo sausio 1 d. iki liepos 1 dienos. Ši taisyklė netaikoma naujiems, pirmą kartą socialinio draudimo pažymėjimą gaunantiems darbo rinkos dalyviams. Jie iškart gali pasirašyti sutartį su PPF.

Apdraustasis gali pasirinkti pensijų fondą ir, praėjus mažiausiai trejiems metams po sutarties pasirašymo, pakeisti jį kitu. Pensijų kaupimo funkcija gali vykdyti turto valdymo įmonės ir gyvybės draudimo bendrovės.

3. Lietuvos pensijų reformos oficialios priezastys ir tikslai

Nors pensijų reformą pradėjo igyvendinti socialdemokratų ir socialliberalų koalicinė vyriausybė, tačiau oficialūs socialinio draudimo pensijų dalinio privatizavimo tikslai kitų dviejų Lietuvos vyriausybių buvo suformuluoti ir patvirtinti dar 2000–2001 m. net trijuose dokumentuose:

2000 m. balandžio 26 d. Konservatorių partijos vadovaujama vyriausybė (premjeras A. Kubilius) patvirtino Pensijų reformos koncepciją (toliau – konservatorių koncepcija) (LR Vyriausybės nutarimas, 2000). 2000 m. spalio 25 d. ta pati Vyriausybė patvirtino Pensijų sistemos reformos baltąją knygą (Baltoji knyga, 2000). 2001 m. sausio 14 d. Liberalų ir Socialliberalų partijų vyriausybė (premjeras Liberalų partijos lyderis R. Paksas) patvirtino savą Pensijų reformos koncepciją (toliau – liberalų ir socialliberalų koncepcija) (Pensijų reformos koncepcija, 2001).

Konservatorių vyriausybės koncepcijoje buvo nurodyti labai platūs ir patrauklūs pensijų sistemos reformos tikslai:

- ✓ pakeisti pensijų sistemą taip, kad sulaukę pensinio amžiaus žmonės gautų didesnes pajamas nei iki šiol, tačiau perskirstymas būtų ne padidintas, bet sumažintas;
- ✓ finansiškai subalansuoti socialinio draudimo pensijų sistemą taip, kad ji galėtų

artimiausiais metais veikti be finansinio deficito;

- ✓ paskatinti taupymą šalyje bei sumažinti mokesčių vengimą (Pensijų reformos koncepcija, 2000).

Pagrindinis reformos uždavinys – nedidinant pensijų draudimui skirto įmokų tarifo įvesti privalomąjį kaupiamąjį pensijų draudimą, valdomą privačių pensijų fondų (Pensijų reformos koncepcija, 2000).

Pensijų sistemos reformos baltojoje knygoje daug dėmesio skirta esamos pensijų sistemos problemų analizei. Išvardytos keturios pagrindinės priezastys, dėl kurių būtina pensijų reforma:

1. Mažėjanti sistemos aprėptis (ilgainiui nemaža dalis pensinio amžiaus Lietuvos gyventojų neturės teisės į kokią nors valstybės teikiamą pensiją). Socialinio draudimo sistema iš esmės apima tik dirbančius pagal darbo sutartis asmenis ir gaunančius nuolatinį mėnesinį atlyginimą. Ji yra gana sunkiai pritaikoma savarankiškai dirbantiems, dauguma jų vengia mokėti socialinio draudimo įmokas.
2. Mažos pensijos ir todėl menkos paskatos dalyvauti socialinio draudimo sistemoje. Sistemoje gana didelis perskirstymas.
3. Pensijų finansavimo sunkumai. Einaamojo mokėjimo pensijų sistemos finansinis stabilumas iš esmės priklauso nuo mokačių įmokas ir gaunančių išmokas santykio. Vien dėl demografinių priezastų šis santykis nuolat blogėja. Pokyčiai darbo rinkoje (vis didėjantis savarankiškai dirbančių, visai nedirbančių skaičius) taip pat mažina šį santykį. Išplitęs įmokų vengimas ir darbas neformalioje rinkoje taip pat mažina socialinio draudimo įmokų mokėtojų skaičių.

4 lentelė. Lietuvos vyriausybių deklaruotos pensijų privatizavimo priežastys ir tikslai

„Sodros“ pensijų sistemos trūkumai kaip reformos priežastys	Oficialūs pensijų reformos tikslai
<ol style="list-style-type: none"> 1. Mažos pensijos 2. Didelis persikirstymas pensijų sistemoje 3. Pensijų finansavimo sunkumai, demografinis spaudimas 4. Mažėjanti pensijų sistemos aprėptis, sistema sunkiai pritaikoma savarankiškai dirbantiems, įmokų vengimas ir darbas neformalioje rinkoje 5. Menkos paskatos dalyvauti socialinio draudimo sistemoje dėl mažų pensijų 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Didesnės pensijos 2. Mažesnis pajamų persikirstymas 3. „Sodros“ biudžeto subalansavimas 4. Mažesnis „Sodros“ įmokų vengimas 5. Taupymo paskatinimas tuo prisidedant prie investicijų ir šalies ūkio plėtros 6. Pakeistas pensijų finansavimo būdas 7. Privalomas kaupimas senatvei 8. Kapitalo rinkų bei finansinės infrastruktūros sustiprinimas

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal: Baltoji pensijų reformos knyga, 2000, Pensijų reformos koncepcija, 2001, Pensijų reformos koncepcija, 2000.

Baltojoje pensijų sistemos reformos knygoje (2000) buvo iškelta naujos pensijų sistemos vizija: „Norint užtikrinti pensijų sistemos gyvybingumą ilgalaikėje perspektyvoje, būtina keisti jos finansavimo būdą, įvedant privalomąjį kaupimą senatvei. Po reformos pensijų sistemą sudarytų trys pakopos, finansuojamos ir valdomos skirtingai.“ Ir toliau: „II pensijų sistemos pakopa, veikdama apibrėžtų įmokų ir individualių sąskaitų principu, užtikrintų papildomą pensiją, priklausomą nuo asmens sumokėtų įmokų.“ (Baltoji pensijų reformos knyga, 2000).

Liberalų ir Socialliberalų partijų vyriausybės 2001 m. sausio 14 d. Pensijų reformos koncepcijoje iš esmės buvo pakartoti jau aptarti Konservatorių vyriausybės pensijų reformos tikslai. Pagrindiniu tikslu paskelbta „pakeisti pensijų sistemą taip, kad sulaukę pensinio amžiaus žmonės galėtų gauti didesnes pajamas nei iki šiol, tuo pačiu užtikrinant, kad persikirstymas būtų ne padidintas, bet sumažintas; ir užtikrinti ilgalaikį visus gyventojus apimsiančios sistemos stabilumą“ (Pensijų reformos

koncepcija, 2001). Buvo teigiama, kad siekiant šio tikslo reikia pakeisti pensijų sistemos finansavimo būdą ir reorganizuoti valstybinio socialinio draudimo pensijas. Papildomai buvo skelbiama, kad naujoji pensijų sistema turėtų turėti ilgalaikį poveikį nacionalinei ekonomikai: skatinti taupymą šalyje, pažaboti vengimą mokėti mokesčius, sustiprinti kapitalo rinkas bei finansinės infrastruktūros plėtrą.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos Respublikos vyriausybės deklaruotos pensijų privatizavimo priežastys buvo siejamos su tuo, kad „Sodros“ pensijos mažos, jų diferenciacija nedidelė, nes dėl lėšų stokos nebuvo iš ko mokėti daliai apdraustųjų didesnes pensijas, kitos dalies nepasmerkiant badui. „Sodros“ biudžetas tuo metu buvo deficitinis ir jo balanso nebuvo tikimasi dėl blogėjančių demografinių rodiklių ir šešėlinės ekonomikos paplitimo, iš kurios nebuvo paskatų išeiti, be kitų priežasčių, ir dėl to, kad socialinio draudimo įmokų mokėtojai galėjo tikėtis tik menkų pensijų. Minėtomis nepatenkinamos padėties pensijų srityje priežastimis

buvo remiamasi formuluojant reformos tikslus. Šie buvo lyg veidrodinis problemų atspindys, o šių tikslų įgyvendinimo priemonė buvo laikomas dalinis „Sodros“ pensijų privatizavimas (žr. 4 lentelę).

4. Viešųjų pensijų sistemos problemų empirinis pagrindimas

Kai kurie išvardyti „Sodros“ pensijų sistemos trūkumai, kuriais buvo grindžiamas privatizavimo poreikis, buvo ir tebėra realūs, kai kurie – tariami, o kai kurie buvo laikini dėl nepalankios ūkinės konjunktūros. Socialinio draudimo biudžeto deficitas atsirado jau nuo 1996 m. (5 lentelė).

Nors išteklių stoka sukėlė įtampą, deficitas nebuvo didelis. Jis net sunkiausiu laikotarpiu – 1999 m. – sudarė tik apie 0,8 proc. visų „Sodros“ išlaidų. Tokį deficitą padengti būtų užtekę padidinti socialinio draudimo įmokas tik 0,3 procentinio punkto. Jos buvo padidintos net 3 procentiniais punktais 1999 m. pabaigoje. Vėliau, nuo 2002 m., ūkiui pradendant atsigauti po vadinamosios Rusijos krizės, „Sodros“ biudžeto deficitu neliko. Tačiau „Sodros“ pensijų finansavimo laikini sunkumai ir menkos pensijos nuteikė visuomenę prieš socialinį draudimą ir buvo, ko gero, geriausia privačių pensijų fondų reklama jau prasidėjus socialinio draudimo daliniam privatizavimui 2003 metais.

5 lentelė. Socialinio draudimo fondo biudžeto perteklius / deficitas (BVP proc.)

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
+1.7	+0.4	+0.1	+0.2	0.0	-0.1	-0.1	-0.1	-0.8	-0.3	-0.1	+0.2	+0.2

Šaltinis: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba (pagal Lazutka, 2006)

Menkas senatvės pensijų dydis Lietuvoje buvo ir lieka viena iš pagrindinių socialinės apsaugos problemų per visą laikotarpį nuo 1990 metų. Nors pastaraisiais metais pensijos didinamos ir tuo dažnai gūriasi valdantieji politikai, tačiau santykinis pensijų dydis (palyginti su algomis) ir santykinės valstybės išlaidos pensijoms nedidėja. Šiais rodikliais Lietuva labai atsilieka nuo kitų ES šalių. Taip vadinamas teorinis pensijų pakeičiamumo laipsnis, kuris apskaičiuojamas kaip pagal įstatymą asmeniui priklausanti pensijos dydžio (įtraukiant ir kitas senatvės pensininkams paprastai mokamas socialines išmokas) ir vidutinės neto algos santykis, Lietuvoje

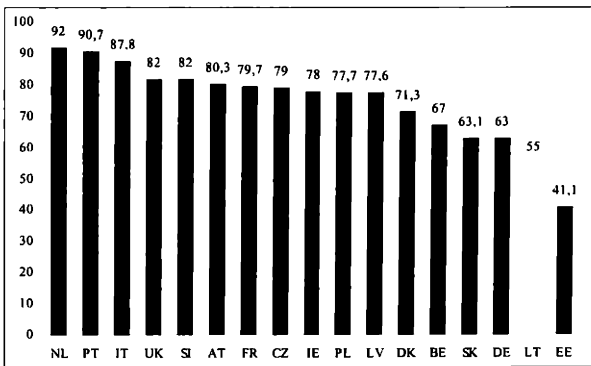
tėra tik 55 proc. Daugumoje ES šalių šis rodiklis 70–80 proc. (žr. pav.).

Nors planuojant pensijų reformą ir vėliau Lietuvoje mažos pensijos paprastai siejamos su esamos pensijų sistemos pobūdžiu (socialinio draudimo), tačiau tikroji mažų pensijų priežastis yra nepakankamas jų finansavimas. Lietuva socialinio draudimo senatvės pensijoms kasmet išleidžia apie 6 proc. BVP. ES šalių vidutinės išlaidos socialinio draudimo senatvės pensijoms yra du kartus didesnės, t. y. sudaro 12 proc. BVP (Perrasova, 2007). Taigi bandymas pensijų sistemos nuosavybės ir finansavimo metodo pakeitimu spręsti pensijų dydžio problemą tam neskiriant daugiau lėšų primena amžinojo variklio paieškas.

Prieš pradėdant pensijų privatizavimą iškelta per didelio pajamų persikirstymo problema sunkiai pagrindžiama. Pirmą, kai pensijoms skiriama tiek mažai lėšų, didesnės jų diferenciacijos siekis reiškia, kad daliai pensininkų iš pensijos nebūtų įmanoma išgyventi. Tokia politika prieštarautų pagrindiniam kiekvienos pensijų sistemos tikslui. Antra, nuo 1995 m. taikoma pensijų dydžio skaičiavimo formulė numato dideles pensijų dydžio diferenciacijos galimybes. Didžiausia pensija ne mažiau kaip penkias vidutines algas uždirbusiam ir 50 metų dirbusiam asmeniui gali būti apie vienuolika kartų didesnė už mažiausią pensiją (jei asmuo dirbo už minimalią algą ir tik 15 metų, kurių pakanka teisei į pensiją) arba, kitaip skaičiuojant, – galima mažiausia pensija sudaro tik apie mažiau kaip 9 proc. didžiausios pensijos (Lazutka, 2006). Tiesa, dabar mokamos

pensijos nėra labai diferencijuotos, tačiau taip yra todėl, kad jos rodo pensininkų per darbingą laikotarpį gautas algas, o tarp jų anksčiau taip pat nebuvo didelės diferenciacijos. Darbo rinkoje vykstant algų poliariacijai, būsimų „Sodros“ pensijų skirtumai taip pat padidės.

Straipsnį pradėjome visuomenių senėjimo problema, kuri, ko gero, dažniausiai teikiama argumentas, kuriuo remiamasi grindžiant pensijų reformų poreikius. Minėta, kad demografinis spaudimas pensijų sistemai Lietuvos vyriausybių buvo minima kaip viena iš svarbiausių problemų, kurias turėtų išspręsti 2004 m. pradėtas pensijų privatizavimas. Tačiau žvelgiant į gyventojų prognozes nebūtų galima teigti, kad Lietuva gyventojų senėjimą išgyvena stipriau negu dauguma Vakarų šalių, kurios socialinio draudimo pensijų privatizavimo nesiima. Atvirkščiai, pagyvenusių

Pav. Teorinis pensijų pakeičiamumo laipsnis kai kuriose ES šalyse 2004 m. (vidutinė algą uždirbančio asmens būsimos pensijos ir algos santykis procentais)

Šaltinis: Current and Perspective Theoretical Pension Replacement Rates. Report by the Indicators Sub-Group (ISG) of the Social Protection Committee. May 19th 2006. http://ec.europa.eu/employment_social/social_protection/docs/iscg_repl_rates_en.pdf

žmonių priklausomybės rodiklis (pensinio amžiaus gyventojų ir darbingo amžiaus gyventojų skaičiaus santykis) rodo, kad Lietuvoje ir dabartinė padėtis, ir prognozė yra gerokai geresnė, negu vidutiniškai ES (žr. 1 lentelę). Lietuvoje dabartinė ir net kelių ateities dešimtmečių darbinga karta yra gimusi santykiškai didelio gimstamumo laikotarpiu, o pagyvenusių žmonių gyvenimo trukmė lieka mažesnė negu Vakarų šalyse.

Iš tikrųjų Lietuvos pensijų sistema kol kas kenčia ne tiek dėl demografinių problemų, kiek dėl mažo užimtumo ir nelegalaus darbo, mokesčių ir socialinio draudimo vengimo. Šios problemos buvo dar aštresnės iki pensijų privatizavimo pradžios 2004 m., kai buvo didelis nedarbas. Nuo Nepriklausomybės pradžios gyventojų užimtumas (ypač oficialus) ir įmokų „Sodrai“ mokėtojų skaičius labai sumažėjo. O pensininkų skaičius santykiškai didelis, nes reikalaujama draudimo stažą, kuris suteikia teisę į pensijas, dabartiniai pagyvenę žmonės igijo socializmo laikotarpiu, kai buvo visuotinis užimtumas. Negausiai legaliai dirbančių kartai tenka finansuoti gausios pensijas gaunančiųjų kartos gervę (Lazutka, 2006).

Tam, kad būtų užtikrintos bent kuklios pensijos dideliame pensininkų skaičiui, santykiškai mažam dirbančių ir apdraustų skaičiui tenka mokėti gana dideles socialinio draudimo įmokas (34 proc. algos – bendra įmoka „Sodrai“ ir apie 18–19 proc. – vien „Sodros“ senatvės pensijai). Šis pensijų sistemos bruožas gali būti suprantamas kaip pajamų perskirstymo problema, kuri kiek aptarta pirmiau. Tik reikia turėti omenyje, kad šiuo atveju yra perskirstymas ne

tarp skirtingas pajamas uždirbančių asmenų, bet iš santykiškai mažo „Sodros“ įmokas mokančiųjų skaičiaus – santykiškai dideliame pensininkų skaičiui.

Didelių įmokų ir mažų pensijų derinys atrodė gana akivaizdus socialinio draudimo pensijų sistemos neigiamas bruožas ir kartu argumentas bent dalį tokios sistemos privatizuoti. Argumentas nelabai svarus, nes didelis gyventojų užimtumas, darbo įstatymų ir mokesčių įsipareigojimų vykdymas yra būtinos kiekvienos šalies sėkmingos ekonominės ir socialinės raidos sąlygos ir prie jų nesilaikymo negali būti derinama pensijų sistema ar kitos valstybės finansuojamos sistemos (švietimo, sveikatos apsaugos, krašto gynybos ir pan.).

5. Reformos tikslų ideologinis pagrindimas

Kai kurios iš aptartų su „Sodros“ pensijų sistema susijusių problemų iš dalies ar visai buvo išspręstos pagerėjus ekonominei konjunktūrai („Sodros“ biudžeto deficitas), kai kurios liko (mažos pensijos), dar kitos – yra labiau ateities iššūki (blogėjanti demografinė padėtis). Kaip parodyta 4 lentelėje, iš dalies su minėtų problemų sprendimu koresponduoja ir skelbti oficialūs pensijų privatizavimo tikslai. Tuos tikslus interesų grupės ir kai kurios valdžios institucijos stipriai rėmė ir teberemia ideologiškai, tačiau jie ne visada dera su ekonomine teorija. Dar praėjusio šimtmečio dešimtojo dešimtmečio viduryje Pramonininkų konfederacijos prezidentas paskelbė keletą straipsnių, kuriuose buvo kritikuojama socialinio draudimo sistema ir raginama priimti privačių pensijų fondų įstatymus (Lubys, B. 1995a, 1995b,

1995c). Nuo 1994 m. pensijų privatizavimą aktyviai propaguoja Laisvosios rinkos institutas, kol galiausiai pagrindinė jo pensijų specialistė tapo valstybės tarnautoja, atsakinga už pensijų reformą (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2008). Lietuvos demokratinė darbo partija (prieš 2000 metų rinkimus pasivadinusį Socialdemokratų partija), 1992–1996 metais turėjusi daugumą parlamente, nerodė didelio susidomėjimo privačiomis pensijomis, tačiau vėliau grįžusi į valdžią, būtent ir pradėjo reformą.

Interesų grupės ir vyriausybės, rengdamosi privatizuoti pensijas, rėmėsi ne kokia nors analize, bet greičiau rinkos nesėkmių nepripažinimo ar tiesiog laisvosios rinkos tobulumo ideologija – tikėjimu didesnėmis privataus verslo galimybėmis, palyginti su viešąja pensijų sistema. Tai matyti ir iš oficialių pensijų reformos tikslų. Pensijų privatizavimu norima išspręsti demografinę problemą ir įveikti pensijų sistemos finansinį disbalansą, padidinti pensijas ir kartu jų diferenciaciją, sumažinti nelegalų darbą, kai vengiama legalizuotis dėl nepatrauklios socialinio draudimo sistemos, taupymu privačiuose pensijų fonduose padidinti kapitalo investicijas ir ūkio plėtrą (4 lentelė).

Minėta, kad Lietuvos dirbančiųjų laukia daug didesnė pensijų finansavimo našta, nes minėtas pagyvenusių žmonių priklausomybės rodiklis per kelis dešimtmečius gali padvigubėti (1 lentelė). Tačiau ekonominė teorija neduoda teigiamo atsakymo į klausimą, ar pensijų privatizavimas yra veiksminga priemonė visuomenei prisitaikyti prie gyventojų senėjimo ir sėkmingiau spręsti dėl senatvės nebedirbančių žmonių gerovės užtikrinimo problemą.

Įsitikinimą, kad perėjimas nuo einamojo finansavimo prie kaupiamųjų pensijų gali išspręsti nepalankios demografinės raidos problemą, N. Barr vadina pirmuoju iš dešimties iškeltų pensijų reformų mitu (Barr, 2000). Kai dirbantys asmenys socialiniais mokesčiais tiesiogiai finansuoja vyresnės kartos pensijas, akivaizdu, kad dirbantieji, pasidalydami savo alga su pensininkais, pasidalija ir sukurtu BVP. Kai pensijoms kaupiamos lėšos individualiose sąskaitose, akivaizdaus ryšio tarp kartų nėra, susidaro iliuzija, kad jos tampa nepriklausomos. Tačiau pastaruoju atveju, kai darbinga karta sulaukia senatvės, ji sukauptą turtą turi paversti pajamomis. Tai galima pasiekti tik tą turtą parduodant darbingai kartai. Pastaroji būtent turto kaupimui senatvei skiria dalį savo algos. Viena karta gali susitaupyti senatvei todėl, kad kita karta darys tą patį, t. y. todėl, kad antroji karta, besirūpindama savo senatve, pirks iš pirmosios, jau sulaukusios senatvės, sukauptą turtą. Tai reiškia, kad ir taupymas senatvei susieja kartas tarpusavyje. Kiekviena karta senatvėje vartoja ne tai, ką ji pati sukūrė, o tai, ką tuo metu gamina dirbančioji karta. Kiekvienu konkrečiu laikotarpiu darbinga karta sukuria produktą, kuriuo ji dalijasi su pensininkų karta. Galimos kelios pagrindinės tokių dalybų formos, tačiau nė viena iš jų pensininkų kartos nepadaro nepriklausomos. Todėl, jeigu mažėja dirbančiųjų ar daugėja pensininkų, esant kitoms sąlygom nekintamoms, kažkuriai iš kartų arba abiem tenka sumažinti vartojimą. To išvengti perėjimu nuo darbo rinka prie kapitalo rinka besiremiančių pensijų sistemų neįmanoma. Mokesčiai ir taupymas tėra tik skirtingos formos, kuriomis šiuolaiki-

niame pasaulyje užtikrinamas dviejų kartų gerovės ryšys (Eatwell, 1999). Lietuvoje vykdomos pasiūlytos pensijų reformos dėka iš dalies privatizuojant socialinio draudimo pensijas kaip tik buvo tikimasi sumažinti kartų priklausomybę (Morkūnienė, 2001). O minėtas Laisvosios rinkos institutas tebeskelbia, kad demografinė problemai spręsti būtina dar padidinti pensijų privatizavimo mastą (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2008).

Vengiant mitų, reikėtų sutikti, kad yra tik viena veiksminga demografinių pokyčių nepalankios įtakos pensijų sistemoms mažinimo priemonė – ekonomikos augimas. Jo dėka sukurtą didesnį produktą galima skirti išaugusiai pensininkų kartai, nesvarbu, kad ir kokia būtų pensijų nuosavybės ir finansavimo forma. Tikrai, darbo našumo didėjimas gali kompensuoti mažėjantį dirbančiųjų skaičių (žr. Barr, 2000). Gali atrodyti, kad tada labiau teoriškai pagrįstas kitas pensijų privatizavimo tikslas – paspartinti ekonomikos augimą dalį socialinio draudimo lėšų skiriant kaupimui ir investicijoms į šalies ūkį. Tačiau L. Kotlikoffo teigimu, pasiūlymas investuoti pensijų fondų kapitalą daugiausia į vidaus rinką yra labai rizikingas ir netgi gali būti pražūtingas pensijų sistemai. Jo nuomone, pensijų saugumui investuoti būtina kuo plačiau užsienyje – į pasaulio rinkas (Kotlikoff, 1998).

Jeigu suprantama, kad dviejų kartų (dirbančios ir pensininkų) ekonominė gerovė priklauso nuo ekonominio augimo, o į pastarojo veiksnių sąrašą jokio pagrindo nėra įtraukti pensijų nuosavybės ar finansavimo metodų, iš pensijų privatizavimo negalima tikėtis ir jų dydžio augimo (Barr,

2000; Stiglitz, 1999). Taigi ir aptariamoms pensijų reformoms tikslas padidinti pensijas nėra pagrįstas. Galima kalbėti tik apie atsakomybės už pensininkų gerovę perkėlimą nuo valstybės ant pačių pensininkų pečių. Viešosioms pensijoms būdingas išmokų apibrėžtumas, t. y. įstatymais numatoma teisė į tam tikro dydžio pensiją. Kintant ekonominėms sąlygoms (kainoms ir gyvenimo standartams) pensijos dydis palaikomas jų indeksavimu, kurio mastai priklauso nuo infliacijos ir vidutinio darbo užmokesčio kitimo. Reformos metu įvedamos privačios pensijos vadinamos apibrėžtų įmokų, t. y. iš anksto nustatytas tik įmokos į PPF dydis, o išmoka priklauso nuo veiksnių, kurių nekontroliuoja nei būsimas pensininkas, nei valstybė (PPF veiklos efektyvumas, investavimo kryptys ir laikotarpiai, padėtis kapitalų rinkose). Galima tikėti, kad tarp būsimų pensininkų gerovės diferenciacija padidės. Pereinant nuo fiksuotų išmokų prie fiksuotų įmokų pensijų sistemos, kintamų ekonominių veiksnių poveikis nukreipiamas nuo pensijų sistemos balanso į pensijos dydį, t. y. pensijų sistemos patvarumas pasiekiamas pačios pensijos dydžio patvarumo praradimo sąskaita. Todėl keista, kai Lietuvoje dalies fiksuotų išmokų einamojo finansavimo pensijos pakeitimas fiksuotos įmokos kaupiamąja privačia pensija argumentuojamas siekiu padidinti pensiją (Morkūnienė, 2001). Pasaulio banko siūlymas pereiti nuo apibrėžtų išmokų prie apibrėžtų įmokų sistemų literatūroje iš karto buvo sukritikuotas dėl rizikos pensininkų gerovei padidinimo (McGillivray, 1996).

Tikslas pasiekti pensijų sistemos finansinę pusiausvyrą yra prasmingas tik

turint galvoje įsipareigojimus tam tikram skaičiui asmenų mokėti tam tikro dydžio pensijas. Suprantama, kad ta dalimi, kuria atsiskakoma įsipareigojimų dėl pensijų dydžio, sumažėja ir socialinio draudimo biudžeto deficito pavojus. Tačiau yra didžiuliai reformos pereinamojo laikotarpio kaštai, kai dabartiniams pensininkams reikia mokėti nesumažintą pensiją, o įmokos socialiniam draudimui sumažėja, nes dalis dabartinių dirbančių žmonių įmokų vietoje dabartinių pensijų finansavimo pervedama kaupiti į PPF. Tuo požiūriu pensijų dalinis privatizavimas kuria viešųjų pensijų sistemos arba valstybės biudžeto deficitą. Kaip teigia L.Kotlikoffas, Pasaulio bankas nepasiūlo, kaip tinkamai užtaisyti dėl reformos atsiradusią biudžeto spragą, jis nutyli, kad dėl reformos susidariusiai skolai padengti šalis turės arba skirti dalį valstybės biudžeto lėšų, arba daugiau nei pagal senąją sistemą apmokestinti darbuotojus, arba sumažinti mokamas pensijas. Taigi, pagal šį autorių, tokia reforma tiesiog stumia šalį į fiskalinius sunkumus (Kotlikoff, 1998). Lietuvoje atlikti skaičiavimai rodo, kad pereinamasis laikotarpis, kurio metu reikės papildomų viešųjų išlaidų, truks apie 40–45 metus ir trejus pirmuosius dešimtmečius sudarys apie 0,8–1 proc. BVP kasmet, o paskui pradės mažėti (Lazutka, 2006).

Ko gero, nebūtų perdėta apibendrinti, kad pensijų reformos Lietuvoje tikslai buvo gana mitologizuoti ir juos greičiau būtų galima laikyti priemonėmis pertvarkyti pensijų sistemą vadovaujantis liberalių ideologija ir negarantuojant, kad gyventojų gerovės apsauga senatvėje bent nesumažės.

6. Pirminiai pensijų privatizavimo rezultatai

Pensijų privatizavimo procesas Lietuvoje nuolat stebimas pagrindinių su pensijų reikalais susijusių valstybės institucijų. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija periodiškai skelbia PPF dalyvių skaičių, „Sodra“ – kasmet į PPF pervedamų lėšų sumas, Draudimo priežiūros tarnyba ir Vertybinių popierių komisija – apie pensijų kaupimo rinkoje veikiančias bendroves, pensijoms skirtų lėšų investavimo kryptis ir pensijų kapitalo grąžą. Deja, iki šiol pensijų reformos rezultatų analizės nėra atliekama. Šiame skyrelyje pateikiama bendriausia reformos rezultatų statistika ir atskleidžiami jos padariniai trimis aspektais. Pirma, kokie pensijų privatizavimo pirminiai padariniai PPF dalyviams, antra, kokia to privatizavimo įtaka dabartiniams pensininkams, trečia, ar kapitalo kaupimas privačioms pensijoms reikšmingas ūkio raidai.

Per penkerius pensijų privatizavimo metus į PPF įsitraukė apie 880 tūkst. žmonių. Jau pirmaisiais reformos metais vos ne pusė milijono gyventojų panoro kaupiti lėšas pensijoms privačiuose pensijų fonduose, o vėliau kasmet prisijungia dar apie šimtą tūkstančių (žr. 6 lentelę).

Apie 69 proc. dirbančių Lietuvos žmonių, apdraustų valstybiniu socialiniu draudimu (pagrindinei ir papildomai pensijos dalimis), apsisprendė dalyvauti kaupiamosios sistemoje (Sodra, 2008). Asmenys iki 45 metų yra aktyvesni reformos dalyviai. Moterų ir vyrų aktyvumas panašus (žr. 7 lentelę).

Ar toks gyventojų aktyvumas racionaliai pagrįstas? Panagrinėkime šį klausimą

6 lentelė. Antros pakopos pensijų fondų dalyvių skaičius (tūkst.)

2003	2004	2005	2006	2007	Iš viso
441	116	129	100	97	883

Šaltinis: Sodra. Prieiga per internetą „Statistika“. Pensijų kaupimo sutartys, 2008.

7 lentelė. 2003–2006 m. užregistruoti antros pakopos pensijų fondų dalyviai pagal amžių ir lyį

Amžius	PPF dalyvių ir apdraustųjų „Sodros“ pensijoms santykis		
	Moterys	Vyrai	Iš viso
iki 25 m.	80,9	91,0	86,5
25–34	79,2	90,2	84,5
35–44	72,2	71,4	71,8
45–54	48,5	48,1	48,3
Daugiau kaip 55	10,7	12,3	11,6
Iš viso	61,2	63,9	62,5

Šaltinis: Sodra. Prieiga per internetą „Statistika“. Pensijų kaupimo sutartys, 2008.

PPF dalyvių lyties požiūriu. Tai yra svarbu, nes skaičiuojant privačių pensijų dydį atsižvelgiama į lyčių gyvenimo trukmės skirtumus ir moterims dėl jų ilgesnės vidutinės gyvenimo trukmės privačios pensijos bus apie 20–25 proc. mažesnės. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija internete įdėjo vadinamą pensijų skaičiuotę, kuria galima apskaičiuoti tikėtiną pensiją pagal du – pesimistinį ir optimistinį – scenarijus. Scenarijai skiriasi pensijų kapitalo grąžos norma. Pirmajame numatyta vidutinė kaupiamo kapitalo grąža 4 proc., antrajame – 6 proc. (Pensijų skaičiuotė, SADM, 2008.). Pagal pirmąjį scenarijų visų moterų, nepriklausomai nuo amžiaus ir uždirbančių nuo minimalios algos iki trijų vidutinių šalies atlyginimų, tikėtina privati pensija mažesnė, negu dėl dalyvavimo netenka „Sodros“ pensijos dalis. Taigi moterims dalyvauti pensijų reformoje gali būti naudinga tik jeigu vidutinė metinė pensijų grąža būtų bent daugiau kaip 4 proc. O vi-

siems vyrams, neatsižvelgiant į amžių ir algos dydį, pagal minėtą skaičiuotę dalyvavimas pensijų reformoje turėtų būti pelningas net ir pagal pesimistinį kapitalo grąžos variantą. Kadangi pensijų skaičiuotė buvo viešai prieinama, buvo galima tikėtis, kad PPF bus „vyniški“. Tačiau privačias pensijas pasiryžo kaupti panaši dirbančių vyrų ir moterų dalis (atitinkamai 71 proc. ir 67 proc.). Neracionaliam klientų sprendimui turėjo įtakos pirmaisiais reformos metais vykdyta valdžios institucijų informacinė kampanija ir pensijų fondų kaupimo bendrovių reklama bei paslaugos pardavimų skatinimo priemonės. Vidutiniškai vienam klientui per pirmus reformos metus buvo išleista po 68 litus (Poderys, 2006).

Nedidelėje privačių pensijų kaupimo rinkoje Lietuvoje veikia gana daug įmonių. 2007 m. rudenį šalyje buvo 28 antros pakopos pensijų fondai. Juos valdė devynios pensijų kaupimo bendrovės: šešios

8 lentelė. Antros pakopos pensijų fondų dalyviai pensijų kaupimo bendrovėse 2007 m. spalio-lapkričio mėn.

	Pensijų kaupimo bendrovės	Dalyvių dalis (proc.)	
1.	Pensijų fondų valdytojai (iš viso dalyvių 685 tūkst.)	100	77,8
	UAB „Hansa investicijų valdymas“	55	
	UAB „SEB VB investicijų valdymas“	34	
	DnB Nord investicijų valdymas	8	
	Finasta investicijų valdymas	1,6	
	Sampo pensijų fondų valdymas	1,2	
	Parex investicijų valdymas	0,2	
2.	Draudimo bendrovės (iš viso dalyvių 195 tūkst.)	100	22,2
	UAB „Commercial Union Lietuva gyvybės draudimas“	71,3	
	Ergo Lietuva gyvybės draudimas	15,4	
	PZU Lietuva gyvybės draudimas	13,3	
	Iš viso: (1+2) (viso dalyvių 880 tūkst.)		100

Šaltiniai: Pensijų fondų 2007 m. rugsėjo 30 d. investicinių portfelių apžvalga 2007 10 31. Pensijų ir investiciniai fondai. <http://www.vpk.lt/lt/pensiju-ir-investiciniai-fondai/13382>

Lietuvos Respublikos draudimo priežiūros komisijos mėnesinė apžvalga. 2007 m. lapkritis, Nr. 11 (23). http://www.dpk.lt/files/pensijos/pensiju_menesio_statistika/2007-11-30.pdf

valdymo įmonės, kurių veiklą prižiūri Vertybinių popierių komisija, ir trys draudimo bendrovės, kurių veiklą prižiūri Draudimo priežiūros komisija. Tik apie penktadalį visų reformoje dalyvaujančių asmenų pensijas pradėjo kaupti draudimo bendrovėse ir beveik 80 proc. – pensijų fondų valdymo įmonių fonduose. Iš jų dvi su didžiausiais šalyje veikiančiais bankais susijusios valdymo įmonės (UAB „Hansa investicijų valdymas“ ir UAB „SEB VB investicijų valdymas“) turi net 70 proc. visų PPF klientų (žr. 8 lentelę). Taigi, nepaisant PPF ir juos valdančių kaupimo bendrovių gausos, rinka nėra labai išskaidyta.

Pažymėtina, kad 2006 m. pradžioje net 28 proc. dalyvių pajamų visai neturėjo arba uždirbo ne daugiau kaip 550 litų, t.y. tuomet minimalią algą, dar tiek pat uždirbo iki 1000 litų, tačiau daugiau uždirbančių žmonių aktyvumas kaupti lėšas privačioms pensijoms didesnis (žr. 9 lentelę).

Laikantis prielaidos, kad daugiau uždirbantys žmonės yra labiau išsilavinę ir pajėgesni įvertinti dalyvavimo ar nedalyvavimo PPF naudą, toks dalyvių pasiskirstymas pagal pajamas neturėtų stebinti, jeigu iš tikrųjų perėjimo į PPF naudą jie būtų pajėgūs įvertinti. Sprendžiant šį uždavinį būtina palyginti pasilikimo vien „Sodros“ pensijų sistemoje ir dalinio perėjimo į PPF kaštus ir naudą. Perėjimo į PPF kaštai yra būsimos „Sodros“ pensijos sumažinimas, o nauda – sukauptos privačios pensijos dydis.

„Sodros“ pensijos sumažinimas apskaičiuojamas kaip įmokos „Sodros“ senatvės pensijų sistemos dalis, kuri skiriama į PPF. Žinoma, kad bendra įmoka „Sodrai“ yra 34 proc. Iš jos senatvės pensijoms finansuoti kasmet skiriami tik 18–19 procentinių punktų. PPF skiriama 5,5 procentinio punkto „Sodros“ įmokų dalis. Tai sudaro apie 30 proc. įmokos senatvės pensijoms

9 lentelė. 2003–2006 m. užregistruotų antros pakopos pensijų fondų dalyvių darbo užmokestis

2006 m. I ketv. mėnesio darbo užmokestis, Lt	Dalyvių skaičiaus dalis, proc.	Kaupimo dalyvių / apdraustųjų, proc.
Pajamų neturėjo	17,8	
iki 250	1,5	11,6
250–550	8,7	39,5
550–1000	28,5	57,0
1000–2000	26,9	61,1
2000–3000	9,2	66,6
3000–4500	4,3	73,8
Daugiau kaip 4500	3,0	81,6
Iš viso	100	62,5

Šaltinis: SADM, 2008. <http://www.pensijusistema.lt/index.php?-1225997409>

finansuoti (5,5 procentinio punkto nuo 18 procentinių punktų). Jeigu asmuo PPF dalyvaus visos savo profesinės karjeros laikotarpį (t. y. tiesiog dirbs, nes dirbant yra privalomai draudžiami, o pasitraukti iš PPF apdraustieji pagal įstatymą nebegali), iš „Sodros“ jis gaus apie 30 proc. mažesnę pensiją, palyginti su ta, kuri jam būtų mokama, jeigu jis būtų likęs vien socialinio draudimo sistemoje, arba lyginant su tuo asmeniu, kuris uždirba tiek pat ir turi tokį pat darbo stažą, bet nedalyvauja PPF (žr. 10 lentelę). Kokio dydžio bus „Sodros“ pensija, kurios 30 proc. asmuo neteks dėl privatizavimo, priklauso nuo to, kaip didinamos „Sodros“ pensijos visą laikotarpį, kol apdraustasis dirba ir moka įmokas „Sodrai“. 10 lentelėje matoma, kad reformos laikotarpiu „Sodros“ senatvės pensijos didėja labai sparčiai – 10–20 proc. kasmet (5 eilutė).

Kad asmuo laimėtų iš pensijos dalies privatizavimo, jo kaupiamos lėšos PPF turi didėti sparčiau, negu didėja „Sodros“ pensija, kurios dalį jis dėl privatizavimo praranda. Lėšų būsimai pensijai augimą PPF rodo fondų vieneto vertės pokytis. Jis

rodo į vertybinius popierius investuojamo pensijų kapitalo grąžą. Suprantama, kad PPF vieneto vertės pokyčiai labai skiriasi priklausomai nuo investicijų krypties. Obligacijų ir mažos akcijų dalies fondai mažai rizikingi, bet jų vertės prieaugis labai menkas. Didesnės akcijų dalies fondai rizikingesni, bet pelningesni. Tačiau, kaip matoma 10 lentelėje, net ir rizikingų didžiųjų Lietuvoje veikiančių pensijų fondų (Hansa ir SEB) metiniai vertės prieaugiai (6–11 eilutės) nesiekia „Sodros“ pensijų augimo (5 eilutė). Taigi, keli pirmieji pensijų privatizavimo metai PPF dalyviams yra nuostolingi. Jų PPF kaupiamos pensijai lėšos didėja lėčiau negu „Sodros“ pensija, kurios dalį reformos dalyviai praranda.

Pensijų privatizavimo ir jo poveikio dabartinėms pensijoms finansuoti mastą rodo suma, kuri iš „Sodros“ biudžeto pervedama į PPF. 2007 m. pabaigoje antros pakopos pensijų fondų bendra investicinių portfelių vertė siekė 1686,6 mlrd. litų, iš jų 1446,5 mlrd. litų buvo valdymo įmonėse ir 240,1 mlrd. litų – draudimo bendrovėse (Draudimo priežiūros komisija, 2004). Vien per 2008 m. planuojama pervesti

10 lentelė. „Sodros“ senatvės pensijos privatizavimo kaštai ir nauda PPF dalyvio požiūriu

	2004	2005	2006	2007
„Sodros“ senatvės pensijos privatizavimo mastai asmens požiūriu				
1. Įmokos PPF tarifas (proc.)	2,5	3,5	4,5	5,5
2. Darbdavių ir darbuotojų įmokos „Sodros“ senatvės pensijai tarifas (proc. nuo darbo užmokesčio)	19	19	18	18
3. Privatizuota pensijos dalis (įmokos „Sodros“ senatvės pensijai tarifo dalis, pervedama į PPF), (proc.)	13,2	18,4	25	30,5
4. Vidutinė senatvės pensija (Lt)	371,55	420,29	476,88	584,68*
5. „Sodros“ vidutinės senatvės pensijos prieaugis (anksčiau metais = 100 proc.)	9,1	13,1	13,5	22,6*
II pakopos pensijų fondų veiklos rezultatai (fondų vieneto vertės pokyčiai)***				
Konservatyvūs (vyriausybių obligacijų)				
6. Hansa pensija 1		2.22	-0.64	1,88**
7. SEB pensija 1		2.21	0.37	0,32**
Mažos akcijos dalies (iki 30 proc.)				
8. Hansa pensija 2		7.13	3.09	2,74
Vidutinės akcijos dalies (30–70 proc.)				
9. Hansa pensija 3		12.53	6.50	3,38
10. SEB pensija 2		17.05	7.14	4,75
Akcijų (100 proc.)				
11. SEB pensija 3 (nuo 2006 03 07)				8,16

* 2007 m. sausio–rugsėjo mėn.

** 2007 m. sausio–lapkričio mėn.

*** Skaičiuojant vieneto vertės pokytį įvertinamas pensijų fondo turto valdymo mokesčiai, tačiau į mokesčių nuo įmokos nėra atsižvelgiama. Įmokos mokesčio dydis rinkoje svyruoja nuo 0 proc. iki 7 proc. Šaltinis: apskaičiuota autoriaus pagal: Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2006. Sodra, 2007. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=287>; Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2008 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=310964&p_query=&p_tr2

1,05 milijardo litų, arba 1 proc. 2008 m. prognozuojamo BVP. O dabartinių senatvės pensijų finansavimui tais pačiais metais numatyta 5 milijardai litų (žr. 11 lentelės 3 eilutę). 2007 m. pasiekus įmokų į PPF tarifo maksimalią įstatymu numatytą reikšmę – 5,5 proc. per metus, „Sodra“ nebetenka lėšų sumos, kuri sudaro apie 20 proc. išlaidų dabartinėms senatvės pensijoms. Tai reiškia, kad jeigu pensijų privatizavimo

reforma nebūtų vykdoma, ši suma galėtų būti panaudota dabartinėms senatvės socialinio draudimo pensijoms finansuoti ir dėl to vidutinė pensija galėtų būti penktadaliu didesnė (žr. 11 lentelės 6–7 eilutės). Taigi pensijų reforma finansuojama dabartinių pensininkų sąskaita, kurie ir taip gauna labai mažas pensijas (žr. pav.).

Primintina, kad vienas iš pensijų privatizavimo tikslų buvo padidinti taupymą

11 lentelė. „Sodros“ senatvės pensijos privatizavimo mastai visuomenės požiūriu

	2004	2005	2006	2007	2008
1. Įmokos PPF tarifas (proc.)	2,5	3,5	4,5	5,5	5,5
2. Įmokų PPF suma (mln.Lt)	173,1	270,4	468,7	778,3	1052,6
3. „Sodros“ išlaidos senatvės pensijoms (mln.Lt)	2 717,3	3027,9	3401,5	4067,6	5063,5
4. Įmokų PPF santykis su išlaidomis „Sodros“ senatvės pensijoms	6,4	8,9	13,8	19,1	20,8
5. Vidutinė senatvės pensija (Lt)	371,55	420,29	476,88	584,68*	650,00**
6. Potenciali vidutinė „Sodros“ senatvės pensija valstybei nefinansuojant PPF (Lt)	395,33	457,70	542,69	696,35	785,2
7. Vidutinės senatvės pensijos sumažėjimas dėl reformos (Lt)	23,78	37,41	65,81	111,67	135,2

*2007 m. sausio–rugsėjo mėn.

** Vyriausybės prognozoje 2008 metams numatytas pensijos dydis

šalyje, kad ilgam laikui taupomas pensijų kapitalas padidintų investicijas į šalies ūkį ir tuo prisidėtų prie ekonomikos augimo. Keli pirmieji pensijų reformos metai parodė, kad apie 90 proc. PPF kaupiamų lėšų investuojama užsienyje (Valdymo įmonių valdomų pensijų fondų investicinių portfelių apžvalga, 2007).

Apibendrinant reikia pripažinti, kad iš pensijų privatizavimo Lietuvoje bent kol kas nelaimėjo nė viena iš didelių gyventojų grupių – nei dabartiniai pensininkai, nei PPF dalyviai. Laimėtojais būtų galima laikyti nebet PPF valdytojus ir valstybės tarnybas dėl reformos gavusius žmones.

Dvi pagrindinės gerovės senatvėje problemos – mažos pensijos dabar ir nepalančūs demografiniai pokyčiai ateityje – lieka neišspręstos. Sprendimo alternatyvos buvo dvi. Pirma, į PPF pervedamų lėšų sąskaita galėjo būti didinamos dabartinės pensijos, bet dėl to liktų nesprenžžiama demografinio spaudimo pensijų sistemai problema. Antra, dabartinės pensijos galėjo likti mažos, bet sumažinamas „Sodros“ įmokos tarifas bent 5,5 procentinio punkto. Tada

daugiau lėšų liktų įmonių plėtrai, o ateityje pablogėjus pensininkų ir dirbančiųjų santykiui – „Sodros“ įmokos tarifas vėl padidinamas, kad pakaktų lėšų padidėjusiam skaičiui pensijų finansuoti. Buvo galimas ir vidurio kelias – sumažinti įmoką „Sodrai“ 2–3 procentiniais punktais, o likusias lėšas skirti sparčiau didinti dabartines pensijas.

Išvados

Prieš penkerius metus pradėta Lietuvos socialinio draudimo senatvės pensijų struktūrinė reforma, kurios metu dalis socialinio draudimo įmokų pervedama į gyventojų pasirinktus privačius pensijų fondus. Pasirinktas reformos modelis artimas keliose Rytų Europos ir anksčiau Lotynų Amerikos šalyse vykdytomis reformoms. Lietuviška ypatybė – apdraustiesiems socialinio draudimo pensijoms dalyvavimas privačiuose pensijų fonduose yra savanoriškas ir nevaržomas visoms darbingo amžiaus gyventojų grupėms.

Pensijų reformos Lietuvoje pradžioje jau buvo keliami tokie tikslai – padidinti pen-

sijas, pagerinti „Sodros“ biudžeto finansinių stabilumą, įveikti nepalankių demografinių pokyčių padarinius pensijų sistemai, taupymo ir investicijų į privačius pensijų fondus dėka paspartinti ekonomikos augimą. Šių tikslų siekis iš dalies privatizuojant socialinio draudimo pensijas dar prieš pradėdant reformą jau buvo sukritikuotas akademinėje literatūroje. Išskyrus pasaulio banką – aktyvų panašių reformų šalininką – pensijų privatizavimo nerėmė tarptautinės institucijos, jo nesiėmė Vakarų gerovės valstybės. Tačiau Lietuvos verslo interesų grupės, libertarai ir pagrindinės politinės partijos, net ir socialdemokratai, entuziastingai palaikė reformą.

Stripsnyje parodyti kelių pirmųjų pensijų reformos metų rezultatai. Apie 70 proc. dirbančių Lietuvos žmonių, apdraustų valstybiniu socialiniu draudimu, pradėjo kaupti lėšas privačiuose pensijų fonduose. Deja, yra abejonių dėl jų suverenaus pasirinkimo. Vartotojų sprendimai nulemti ne tiek racionalumo, kiek pensijų reformos vykdytojų viešųjų ryšių kampanijų, ideologinio spaudimo ir pensijų fondų valdytojų agresyvios pardavimų strategijos.

Asmenims, kurie PPF dalyvaus visą savo profesinės karjeros laikotarpį, „Sodros“ pensija sumažės apie 30 proc., palyginti su ta, kuri jiems būtų mokama, jeigu jie savo įmokos „Sodrai“ dalies nebūtų nusprendę perversi į privatų fondą. Kad asmuo laimėtų iš pensijos dalies privatiza-

vimo, jo kaupiamos lėšos PPF turi didėti sparčiau, negu didėja „Sodros“ pensija, kurios dalį jis dėl privatizavimo praranda. Keli pirmieji reformos metai parodė, kad privačioms pensijoms kaupiamos lėšos duoda nedidelę kapitalo grąžą. Ji sunkiai siekia infliacijos rodiklį. Pensijų fondų valdytojų atskaitomos administravimo įmokos didelės, investuojama daugiausia į vyriausybės vertybinius popierius. Yra realus pavojus, kad privačiuose pensijų sąskaitose kaupiamo turto investicijų grąža nepadengs nuostolių, kuriuos gyventojai patirs dėl dalinio pasitraukimo iš socialinio draudimo pensijų sistemos.

Prieš reformą keltas tikslas – padidinti taupymą, o per jį ir investicijas į šalies ūkį neįgyvendinamas, nes apie 90 proc. PPF kaupiamų lėšų investuojama užsienyje. Pensijų privatizavimas turi reikšmingą neigiamą poveikį dabartinių pensininkų gerovei, nes apie 1 proc. BVP dydžio lėšos, „Sodros“ pervedamos į privačius pensijų fondus, reiškia prarastą galimybę penktadaliu padidinti socialinio draudimo pensijas dabartiniams pensininkams. Tai būtų ypač aktualu, nes dabartinės pensijos sudaro labai mažą buvusios algos dalį ir neapsaugo asmens nuo staigaus gyvenimo lygio kritimo išėjus į pensiją.

Apibendrintai galima teigti, kad pensijų reformos tikslai buvo labai ideologizuoti ir, kaip rodo atlikta analizė, nėra pasiekiami.

LITERATŪRA

- Averting the old Age Crisis. Policies to protect the Old and promote Growth* (1994). Oxford University Press, 432 p.
- Baltoji pensijų reformos knyga. (2000). Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Vilnius. Prieiga per internetą. Žiūrėta 2008.02.06. <http://www.socmin.lt>
- Barr, N. (2004). *The Economics of the Welfare State*. Stanford University press, 430 p.
- Barr, N. (2000). *Reforming Pensions: Myths, Truths, and Policy choices*. IMF. WP/00/139, 57p.
- Current and Perspective Theoretical Pension Replacement Rates. Report by the Indictors Sub-Group (ISG) of the Social Protection Committee. May 19th 2006. Prieiga per internetą. Žiūrėta 2008 02 06. http://ec.europa.eu/employment_social/social_protection/docs/iscg_repl_rates_en.pdf
- Draudimo priežiūros komisija. *Mėnesinė apžvalga. 2007 m. gruodis, Nr. 12 (24)*. Prieiga per internetą. Žiūrėta 2008 02 06. http://www.dpk.lt/files/pensijos/pensiju_menesio_statistika/2007-12-31.pdf
- Eatwell, J. (1999). The Anatomy of pensions "Crisis". *Economic Survey of Europe*. UN Economic Commission for Europe. No. 3. P. 57–61.
- Kotlikoff, L. J. (1998). *The World Bank's Approach and the Right Approach to Pension Reform*. Prieiga per internetą. Žiūrėta 2008 01 30. <http://people.bu.edu/kotlikoff/adb.pdf>
- Lazutka, R. (2006). Pension Reform in Lithuania. Pension Reform in the Baltic States, ILO, p. 267–350.
- Lazutka, R. (1999). To Improve or Privatize Public Pensions? *Economic Survey of Europe*, UN Economic Commission for Europe. No. 3. P. 107–110.
- Lietuvos laisvosios rinkos institutas. (2008). *Pasiekimai*. Prieiga per internetą. Žiūrėta 2008 01 16. <http://www.lrinka.lt/About/Pasiekimai.phtml>.
- Lietuvos laisvosios rinkos institutas. (2008). *Pensijų sistemos reforma*. Prieiga per internetą. Žiūrėta 2008 01 16. http://www.lrinka.lt/index.php/temos/kitos_temos/pensiju_sistemos_reforma/vizija/122
- LR Draudimo priežiūros komisijos mėnesinė apžvalga. 2007 m. lapkritis, Nr. 11 (23). Prieiga per internetą. Žiūrėta 2008 02 02. http://www.dpk.lt/files/pensijos/pensiju_menesio_statistika/2007-11-30.pdf
- Lubys, B. (1995a). Dabartinė pensijų sistema – uždelsto veikimo bomba. *Litas*, 1995 m. balandžio 6 d.
- Lubys, B. (1995b). Dar kartą apie privačias pensijas. *Lietuvos rytas*, 1995 m. liepos 26 d.
- Lubys, B. (1995c). Privatūs pensijų fondai – parama senatvėje. *Lietuvos rytas*, 1995 m. balandžio 21 d.
- McGillivray, W.R. (1996). A Risky Strategy: Response to the World Bank Report. *Protecting retirement incomes: options for reform*, Geneva. ISSA, p. 77–86.
- Morkūnienė A. (2001). Saugios ir turtingos senatvės garantas. *Lietuvos žinios*, lapkričio 30, Nr. 280.
- Müller, K. (2001). *Public-private interaction in structural pension reform* (paper presented at the "OECD Private Pensions Conference", 2001.
- Pensijų fondų 2007 m. rugsėjo 30 d. investicinių portfelijų apžvalga 2007 10 31. Pensijų ir investiciniai fondai*. Prieiga per internetą. Žiūrėta 2008 02 02. <http://www.vpk.lt/lt/pensiju-ir-investiciniai-fondai/13382>
- Pensijų kaupimo įstatymas* (2003). Prieiga per internetą. Žiūrėta 2008 02 10. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=290096
- Pensijų sistemos reformos įstatymas* (2002). Prieiga per internetą. Žiūrėta 2008 02 10. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=235797
- Pensijų skaičiuotė* (2008). Prieiga per internetą. Žiūrėta 2008 02 02. <http://www.pensijusistema.lt/index.php?-1225997409>
- Pensions at a Glance: Public Policies across OECD Countries*. (2005). OECD. Prieiga per internetą. Žiūrėta 2008 01 30. <http://www.oecd.org/dataoecd/44/55/34816545.pdf>
- Perrasova, A. (2007). Living Conditions and Welfare. *Statistics in focus*. EUROSTAT, 99/2007. Prieiga per internetą. Žiūrėta 2008 02 07. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-099/EN/KS-SF-07-099-EN.PDF
- Poderys, V. (2006). *Pirmojo pensijų reformos etapo įvertinimas*. Vertybinių popierių komisija. Vilnius. Prieiga per internetą. Žiūrėta 2007 11 02. <http://www.vpk.lt/lt/pensiju-ir-investiciniai-fondai/11962/>
- SADM. (2008). Prieiga per internetą. Žiūrėta 2008 02 02. <http://www.pensijusistema.lt/index.php?-1225997409>
- Samuelson, P. (1958). An Exact Consumption-Loan Model of Interest with or without the Social Contrivance of Money". *Journal of Political Economy*, December, p. 219-234.
- Sodra. (2008). *Statistika. Pensijų kaupimo sutartys*. Prieiga per internetą. Žiūrėta 2008 02 02. <http://www.pensijusistema.lt/index.php?-658765989>, <http://www.pensijusistema.lt/index.php?-1225997409>
- Stiglitz J. E., Orszag P. R. (1999). Rethinking Pension Reform: Ten Myths about Social Security Systems. Paper presented at the *World Bank Conference, "New Ideas About Old Age Security"* September 14–15.

Synthesis Report on Adequate and Sustainable Pensions. (2006). Commission of the European Communities. Brussels, 27 02 2006. Prieiga per internetą. Žiūrėta 2008 02 04. http://ec.europa.eu/employment_social/sps/adequacy_sustainability_en.htm

Thomson, L. (1998). *Older and Wiser: The Economics of Public Pensions.* The Urban Institute press. Washington, D.C. 175 p.

Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2008 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas (2008). Prieiga per internetą. Žiūrėta 2008.02.06. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=310964&p_query=&p_tr2

Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2006. Sodra. (2007). Prieiga per internetą. Žiūrėta 2008 02 06. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=287>

AIMS AND RESULTS OF PARTIAL PRIVATIZATION OF LITHUANIAN SOCIAL INSURANCE PENSIONS

Romas Lazutka

S u m m a r y

The public pension system in Lithuania was founded in 1990 when a social insurance fund, autonomous from the state budget, was established. The economic decline, high inflation, rising unemployment, the high number of those not participating in social insurance during the 1992–2000 period imposed hardships on the pension system. From the beginning of 1994, the non-governmental organisation libertarian Lithuanian Free Market Institute and Lithuanian business organisation of the Industrialists Confederation started advocating for the private pension provision. Most commonly referred arguments came from the World Bank edition *Averting the Old Age Crisis*. The main argument was: *due to the ageing of population Lithuania, like other industrial countries, is facing challenges in providing income security for the elderly*.

The public pension fund financing difficulties and low pension benefits turned the Government away from social insurance towards private pension funds, beginning with the partial privatisation of the social insurance. All political parties have backed the privatisation, although with varying levels of enthusiasm (Liberals showed the highest and Social Democrats the least enthusiasm). The actual implementation of the reform was undertaken in 2004 by Social Democrats as the major partner in the coalition with Social Liberals. They chose a moderate pace and began with a small contribution and supported a voluntary switchover from social insurance to private pension funds. So, Lithuania, like some Eastern European and Latin American countries, implemented the so-called *structural* pension reform.

The main official objective of the pension reform was to change the pension system in such a way that persons of pension age could get higher income than previously, meanwhile to ensure that the redistri-

bution would not be increased but reduced, and to ensure the long-term financial sustainability of the system which will cover all the inhabitants. Additionally, it was expected that introduction of the private pension scheme due the pension reform will increase savings and investment and thus will promote the growth of the national economy.

The key element of the reform was the transfer of 5.5 percentage points of social insurance contributions into private pension funds. However, unlike some other Eastern and Central European countries, Lithuania made its private pension system optional for employees. Persons of any age, insured by the social insurance, got the opportunity to accumulate part of their social insurance contributions in a personal account of private pension funds.

During the first four years of the pension reform, by the end of 2007, there were signed more than 800 thousand pension accumulation contracts between employees and managers of private pension funds. Thus, already at the beginning of the reform, almost 70 per cent of the insured for the full social insurance pension decided to participate in private pension funds. There are six assets managers and three private insurance companies in the Lithuanian pension market. They have accumulated the pension capital close to 1.7 billion Lit. Annual money transfer from the Social Insurance Fund to private pension funds (transitional costs of the reform) has reached 1 per cent of the GDP in 2008.

Financing pension reform transitional costs comes into conflict with the financing of current pensions. High transitional costs have a negative impact on the social insurance pension budget, and it will last for several decades. If these resources were left for the financing of the social insurance pensions,

they would have been higher by 20 per cent. These are implicit costs of the pension reform, which that are paid by the present generation of pensioners.

Alternatively, without a reform social insurance contributions could have been decreased from the current 34 per cent to 28.5 per cent. In this sense, the costs of the reform will fall on all working population and employers, meanwhile only part of employees participate in the reform.

The pension reform history is too short for evaluation of its benefit for the private pension fund participants. Nevertheless, capital returns from pensions' assets hardly overcome inflation during the first four years of the reform. Because the high private pension fund administration costs erode participants' savings, the government needs to place a tighter control on administrative costs.

The earning-related part of the social insurance pension will be reduced for participants of the private pension funds proportionally to the reduced part of the contribution for the social insurance (about 30 per cent) due to the fact that part of the contribution has been transferred to the private pension fund. Because of a rapid increase of public pensions, the loss of the reform participants will be substantial. In this respect, the State's commitments and the scope of social security to the future pensioners will be re-

duced by the part of the privatised pension. It is not in line with the ILO Convention N 102 which says that the State must take responsibility for the social security benefit.

Prior to the reform, one of the arguments was the necessity to increase investment into the national economy. However, 90 per cent of pensions' assets are invested abroad, and there are very few investments into shares of domestic companies. Moreover, heavy investments in public versus private assets, high administrative costs, the oligopolistic pension industry, and low competition because of consumers' myopia have a negative impact on the future pensions' benefits.

All the parties involved in the reform designing argued for the necessity of reform implementation by referring to the current problems which cannot be resolved by the reform. Moreover, they set objectives that may hardly be obtained by the reform in its implementation. The content of the reform is very narrow if compared with what was planned at the beginning of the reform discussion and what the initial reform documents mentioned. On the contrary, the reform has a list of negative consequences on the current and future pensioners' welfare.

Key words: pensions, pension reform, private pension funds, social security

LIETUVOS SOCIALINIO DRAUDIMO PENSIJŲ DALINIO PRIVATIZAVIMO TIKSLAI IR REZULTATAI

Romas Lazutka

S a n t r a u k a

Viešųjų pensijų sistema Lietuvoje buvo sukurta 1990 metais, kai buvo įsteigtas atskiras nuo valstybės biudžeto Socialinio draudimo fondas. Ekonomikos kritimas, didelė infliacija, didėjantis nedarbas, didelis skaičius asmenų, nedalyvaujančių socialiniame draudime, 1992–2000 sukėlė sunkumų pensijų sistemai. Nuo 1994 metų nevyriausybinių liberalių Lietuvos laisvosios rinkos institutas ir Pramoninkų konfederacija pradėjo siūlyti, kad būtų pereita prie privačių pensijų sistemos. Daugiausia buvo remiamasi pasiūlymais iš Pasaulio banko paskelbtos knygos *Averting the Old Age Crisis*. Pagrindinis argumentas – Lietuva, kaip ir kitos industrinės šalys, pajamų saugumo senatvėje srityje susidūrė su gyventojų senėjimo sukeltais iššūkiais.

Viešųjų pensijų finansavimo sunkumai ir mažos pensijos paskatino vyriausybę pasukti nuo sociali-

nio draudimo link privačių pensijų fondų sistemos ir pradėti dalinį socialinio draudimo pensijų privatizavimą. Visos politinės partijos palaikė privatizavimą, nors ir nevienodai entuziastingai (liberalai labiau, socialdemokratai mažiau). Realus reformos įgyvendinimas prasidėjo 2004 metais socialdemokratams esant didžiuoju koalicijos su socialliberalais partneriu. Jie pasirinko nuosaikų kelią ir pradėjo nuo nedidelių įmokų pervedimo iš socialinio draudimo į privačius pensijų fondus. Taigi Lietuva, kaip ir kai kurios kitos Rytų Europos ir Lotynų Amerikos šalys, pradėjo vadinamąją struktūrinę pensijų reformą.

Pagrindinis oficialus reformos tikslas buvo pakeisti draudimo sistemą taip, kad senatvėje žmonės gautų didesnes pensijas, pajamų perskirstymas būtų mažesnis, bet būtų užtikrinta ilgalaikė pensijų sistemos finansinė pusiausvyra ir pensijų sistema aprėptų

visus gyventojus. Be to, buvo tikimasi, kad privačių pensijų fondų įsteigimas padidins taupymą ir investicijas, o tai paskatins ekonomikos augimą.

Pagrindinis reformos elementas yra 5,5 procento socialinio draudimo įmokų pervedimas į privačius pensijų fondus. Tačiau, skirtingai nuo kitų Rytų ir Vidurio Europos šalių, Lietuva numatė visų apdraustųjų socialinio draudimo pensijoms savanorišką dalyvavimą privačiuose pensijų fonduose.

Per penkerius pirmuosius reformos metus iki 2007 metų pabaigos buvo pasirašyta daugiau nei 800 tūkstančių pensijų kaupimo sutarčių tarp dirbančių žmonių ir privačių pensijų fondų valdytojų. Taigi beveik 70 procentų apdraustųjų visai socialinio draudimo pensijai nusprendė dalyvauti privačiuose pensijų fonduose. Lietuvos pensijų rinkoje veikia šešios turto valdymo įmonės ir trys privačios draudimo bendrovės. Jie sukauė apie 1,7 milijardo litų. Socialinio draudimo fondo kasmetiniai pervedimai į privačius pensijų fondus (pereinamieji reformos kaštai) pasiekė sumą, lygią vienam BVP procentui.

Pereinamieji reformos kaštai kelis dešimtmečius turės neigiamą poveikį socialinio draudimo fondui. Jeigu lėšos, kurios pervedamos į privačius pensijų fondus, būtų paliekamos socialinio draudimo pensijoms finansuoti, pastarosios būtų apie 20 proc. didesnės. Tai yra implicitiniai pensijų reformos kaštai, kuriuos apmoka dabartiniai pensininkai. Galėtų būti ir kitaip. Jeigu ne ši reforma, socialinio draudimo įmokos galėtų būti sumažintos nuo dabartinių 34 procentų iki 28,5 procento. Tuo požiūriu reformos kaštai tenka dirbantiems ir jų darbdaviams.

Pensijų reformos istorija per trumpa, kad būtų galima įvertinti visą jos naudą reformos dalyviams. Vis dėlto pirmųjų kelerių metų pensijų turto investicinė

grąža sunkiai viršija infliaciją. Dideli pensijų fondų atskaitymai administravimui sumenkina dalyvių sukauptą pensijų turta.

Nuo buvusios algos priklausanti socialinio draudimo pensijos dalis reformos dalyviams bus sumažinta apie 30 procentų dėl dalies socialinio draudimo įmokų pervedimo į privačius fondus. Dėl didelio socialinio draudimo pensijų augimo reformos dalyvių pensijos netektis bus didelė. Tuo požiūriu valstybės teikiamos garantijos būsiamiems pensininkams sumažėja ta dalimi, kuria viešosios pensijos privatizuotos. Tai neatitinka Tarptautinės darbo organizacijos 102 konvencijos nuostatos, kad valstybė atsako už socialinių išmokų saugumą.

Prieš reformą vienas iš argumentų buvo tas, kad reikia padidinti investicijas į šalies ūkį. Tačiau 90 procentų pensijų turto investuota užsienyje ir labai mažai į vietos bendrovių akcijas. Maža to, daugiau investuojama į skolos valstybinius vertybinius popierius negu į privačių įmonių. Dideli administravimo atskaitymai, oligopolinė pensijų rinka, maža konkurencija ir vartotojų trumparegiškumas turi neigiamą įtaką būsimų pensijų dydžiui.

Visi dalyvaavę rengiant pensijų reformą jos būtinumą grindė esamomis problemomis, kurios negali būti įveiktos tokia reforma. Maža to, jie iškelė tikslus, kurių negali būti pasiekta įgyvendinant tokią reformą. Reformos turinys labai siauras, palyginti su tuo, kas buvo planuota aptariant reformą prieš ją pradėdant, ir kas buvo įrašyta į dokumentus, nuo kurių reforma buvo pradėta. Atvirkščiai, reforma turi neigiamų padarinių tiek dabartinių, tiek būsimų pensininkų gerovei.

Pagrindiniai žodžiai: pensijos, pensijų reforma, privatūs pensijų fondai, socialinė apsauga

Įteikta 2008 m. vasario mėn.

Priimta spausdinti 2008 m. gegužės mėn.